

Niccoló
Machiavelli

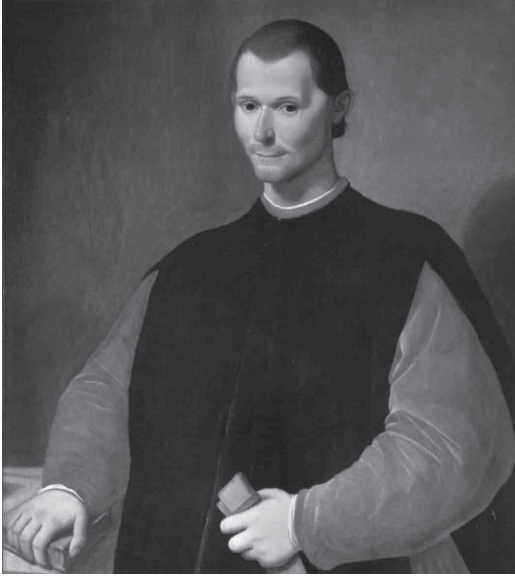

V A L D O V A S

Niccoló
Machiavelli

V A L D O V A S

Niccoló Machiavelli

V A L D O V A S

Iš italų kalbos vertė *Petras Račius*

Vilnius
2023

Versta iš:
Niccoló Machiavelli
Il principe

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama
Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos
Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

Knygos dailininkė Deimantė Rybakovienė

© Vertimas į lietuvių kalbą, Petras Račius, 2009

© Leidykla VAGA, 2011

ISBN 978-5-415-02102-4

NIKOLAS MAKIAVELIS
PRAKILNIAJAM
LORENSUI MEDIČIUI¹

Žmonės, geidžiantys įgyti valdovo palankumą, paprastai stengiasi jam išiteikti tuo, ką turi brangiausia, arba tuo, ką, jų manymu, šis labiausiai mėgsta, užtat jam dovanoja žirgus, ginklus, brokatus, brangakmenius ir kitokius jo didybės vertus dalykus. Aš gi, panūdęs parodyti atsidavimą Jūsų Prakilnybei, savo mantoje neradau nieko brangesnio ir vertingesnio už didžiųjų žmonių darbų pažinimą, kuri sukaupiau ilga nūdienos reikalų patirtimi ir be perstojo skaitydamas senovės veikalus. Visa tai ilgai su didžiausiu atidumu svarstęs bei nagrinėjęs, išdėsčiau šioje knygelėje, kurią dabar siunčiu Jūsų Prakilnybei.

Ir nors manau, jog šis darbas nevertas Jūsų Prakilnybės, vis dėlto puoselėju viltį, kad malonėsite jį priimti bent iš gailestingumo, žinodamas, jog negaliu Jums pasiūlyti geresnės dovanos nei galimybę per trumpą laiką perprasti tai, ką aš pats sužinojau ir išmokau per daugelį metų, patirdamas nemenkų vargų ir pavojų.

Neišgražinau ir neišdailinau šio darbo nei vingriais postringavimais, nei skambiais ir įmantriais žodžiais ar kito-

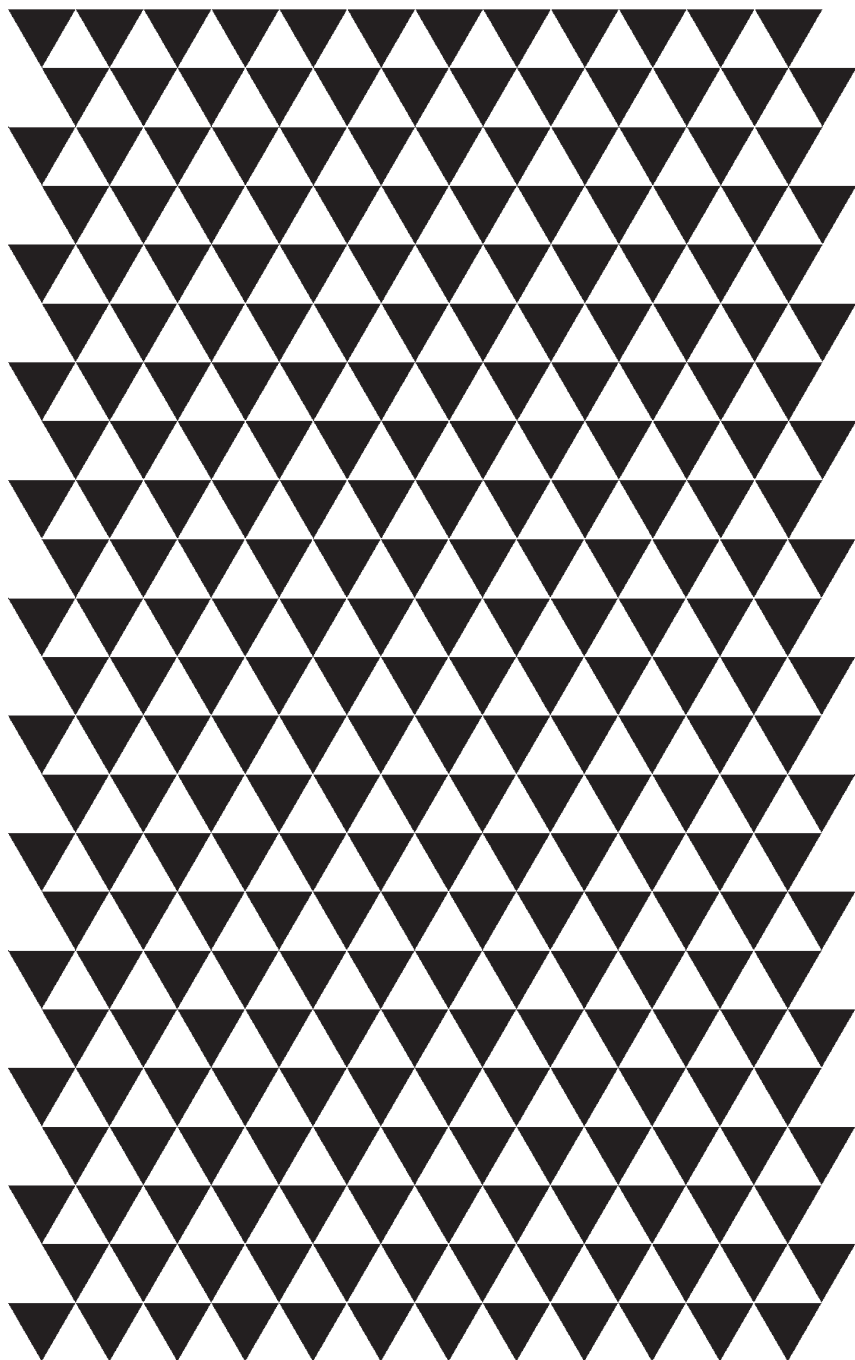
¹ Veikalo dedikacija buvo parašyta tarp 1515 metų rugsėjo ir 1516 metų rugsėjo. *Lorenas Medičis* (1492–1519) – Pjero Medičio sūnus, Leono X sūnėnas, Florencijos valdovas (nuo 1513 m.), Urbino kuni-
gaikštis (nuo 1516 m.)

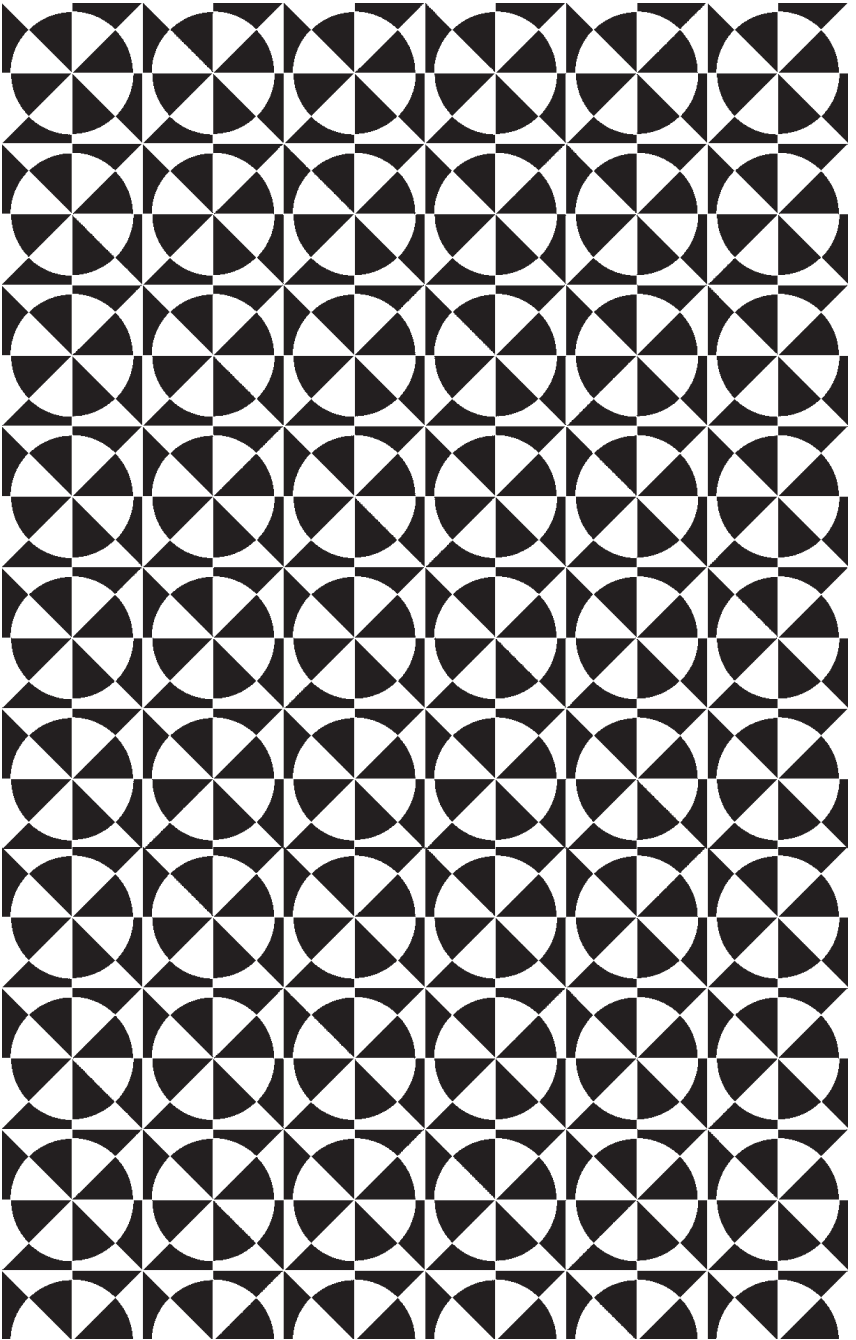
kiomis pažibomis ir puošmenomis, kuriomis tūlas mėgsta išdabinti savo raštus, nes troškau, kad jis būtų vertinamas ir mielas tik dėl turinio ir minčių rimtumo.

Beje, prašom nelaikyti puikybe to, jog žemos padėties ir nekilingas žmogus imasi samprotauti apie valdovus ir netgi juos mokyti. Kaip piešiantys gamtovaizdžius dailininkai leidžiasi į slėnį, kad žvilgsniu aprėptų kalnus ir aukštumas, arba kopia į kalnus, kad žvilgsniu aprėptų lygumas, taip ir norint pažinti liaudies prigimtį reikia būti valdovu, o norint pažinti valdovų prigimtį reikia būti paprastu žmogumi.

Tad lai Jūsų Prakilnybė priima šią dovanėlę su tokiu pat širdingumu, su koku aš ją siunčiu Jums. Atidžiai perskaitęs ir pagalvojęs Jūs įsitikinsite, jog didžiausias mano noras – kad Jūs pasiektumėte tą didybę, kurią Jums žada likimas ir Jūsų gerosios savybės. Ir jeigu Jūsų Prakilnybė iš savo aukštybių kartais nuleis akis žemyn, tai išvys, kaip nepelnytai ten kenčių skaudžius neteisingos lemties kirčius².

² Apie keturiolika metų N. Makiavelis ėjo svarbias pareigas Florencijos respublikoje. 1512 metais Medičiams sugrįžus į valdžią ir žlugus respublikai, jis kurį laiką kalėjo, paskui buvo išsiųstas į kaimą prie San Kašino, į šeimos dvarą. Vėliau N. Makiavelis pamažu atgavo Medičių malonę; 1520 metais Džulijus Medičis (popiežius Klemensas VII) jam pavedė parašyti Florencijos istoriją.

I

Kokių esama valstybių ir kaip jos įsigyjamos

Visos valstybės, visos viešpatijos, turėjusios ar tebeturinčios galią žmonėms, buvo ir yra arba respublikos, arba kunigaikštystės. Kunigaikštystės esti arba pavaldimos, kai valdovo giminė jau seniai viešpatauja, arba naujos. Nauja būna ji arba visa, kaip antai Milanas Frančeskui Sforcai³, arba dalis, prijungta prie ją nukariavusio valdovo pavaldimos kunigaikštystės; tokia yra Neapolio karalystė Ispanijos karaliui⁴. Tokiu būdu įsigytos šalys yra pratusios gyventi valdomos kunigaikščio arba būti laisvos, o prijungiamos jos svetimu arba savu ginklu, per laimingą atsitiktinumą arba narsumu.

³ *Frančeskas Sforca* (1401–1466) – žymus kondotjeras, Milano kunigaikščio Filipo Marijos Viskončio žentas. Ambroziano respublika, susikūrusi Milane po paskutiniojo Viskončio mirties, paskyrė jį vyriausiuoju kariuomenės vadu, kad jis gintų miestą nuo Venecijos, tačiau jis sudarė sutartį su venecijiečiais, nukreipė ginklus prieš Milaną ir užgrobęs jame valdžią (1450 m.) tapo Milano kunigaikščiu.

⁴ Ispanijos karalius Ferdinandas Katalikas 1500 m. lapkričio 11 d. Granadoje su Liudviku XII sudarė sutartį, kuria pasidalijo su juo Neapolio karalystę, ir prancūzų padedamas atėmė karalystę iš Neapolį valdžiusio Federiko Aragoniečio, o paskui išvijo ir prancūzus (1502–1504 m.).

II

Apie paveldimas kunigaikštystes

Čia neminėsiu respublikų, nes apie jas išsamiau kalbu kitur⁵. Tyrinėsiu vien kunigaikštystes ir laikydamasis anksčiau pateiktos tvarkos pasamprotausiu, kaip galima jas valdyti ir išlaikyti savo rankose.

Taigi paveldimas valstybes, pripratusias prie savo valdovo giminės, lengviau išlaikyti savo rankose negu naujas: valdovui pakanka tik nepažeisti pirmtakų nustatytos tvarkos ir taikytis prie aplinkybių. Taip elgdamasis netgi vidutinių gabumų valdovas visada išsilaikys savo valstybėje, jei tik neatsiras kokia nors nepaprastai galinga jėga, kuri ją paveržtų iš jo, bet ir netekęs valdžios jis nesunkiai susigražins savo valdas, vos tik grobiką išstiks menkiausia nesėkmė.

To pavyzdys Italijoje gali būti Feraros kunigaikštis⁶; jis 1484 metais atrėmė venecijiečių, o 1510 metais – po-

⁵ Žr. „Samprotavimų apie pirmąją Tito Livijaus dekadą“ pirmą knygą.

⁶ Turimas galvoje Erkolė I d'Estė (1471–1505) – jis kare su Venecija neteko kai kurių valdų – ir Alfonsas I d'Estė (1505–1534), jis kare su Šventąja lyga (1510–1512) rėmė Prancūziją ir kurį laiką buvo praradęs savo kunigaikštystę.

piežiaus Julijaus II antpuolius tik todėl, kad jo šeima nuo seno valdė Ferarą. Mat valdžią paveldėjęs kunigaikštis turi mažiau priežasčių, dėl kurių jam reikėtų griebtis smurto, todėl yra labiau mylimas ir, jei kokiomis nors nepaprastai didelėmis ydomis neužsitraukia neapykantos, suprantama, jog paprastai esti valdinių mėgstamas. O valdžios senumas ir pereinamumas verčia užmiršti kadaise įvykdytus perver-smus, susijusius su valstybės kūrimu, ir jų priežastis, nes kiekviena nauja permaina žadina kitos lūkestį.

III

Apie mišrias kunigaikštystes

Tačiau su nauja kunigaikštyste būna vargo. Visų pirma, jeigu ji ne visa, o tiktai jos dalis yra nauja, ir su kunigaikštyste, prie kurios prijungiama, sudaro valstybę (tokia valstybę galima pavadinti mišria), neramumai joje kyla dėl visoms naujoms kunigaikštystėms būdingos priežasties, būtent: žmonės mielai keičia savo viešpačius, tikėdamiesi geresnio, ir tokie lūkesčiai skatina juos imtis ginklo prieš esamąjį, tačiau jiems tenka nusivilti, nes netrukus patirtis įtikina, kad tuo jie tik pablogina savo padėtį. Taip esti todėl, kad naujasis valdovas yra priverstas dėl kitos įprastinės ir dėsningos priežasties spausti savo valdinius, varginti juos kariuomenės išlaikymu ir pridaryti kitokių skriaudų, neatskiriamų nuo naujų žemių nukariavimo. Taigi jo priešais tampa visi, kuriuos jis nuskriaudė užimdamas kraštą; be to, jis neišsaugo jį rėmusiųjų draugystės, nes neįstengia jiems atsilyginti taip, kaip jie tikisi. Antra vertus, iš dėkingumo jis negali griebtis prieš juos griežtų priemonių – mat jei valdovas nori įžengti į šalį, tai kad ir kokia stipri būtų jo kariuomenė, jam reikia gyventojų pritarimo. Dėl tos priežasties Prancūzijos karalius Liudvikas XII taip greit užėmė Milaną ir taip pat greit jo neteko. Pirmą kartą Milanui susigražinti užteko nuosavų Ludoviko Sforcos pajėgų, nes

karaliui vartus atkėlę žmonės buvo nusivylę, kad jų svajonės ir lūkesčiai neišsipildė, todėl negalėjo pakęsti ir naujojo valdovo priespaudos.

Teisybė, antrą kartą nukariavus maištingą šalį, jos netenkama kur kas sunkiau, nes nugalėtojas, stengdamasis įsitvirtinti krašte, pasinaudoja sukilimo suteikta proga ir beatodairiškiau baudžia kaltuosius, uoliau gaudo įtariamuosius ir stiprina silpnąsias vietas. Užtat pirmą kartą užteko kunigaikščiui Ludovikui tik šiek tiek patriukšmauti pasienyje, kad Prancūzija atiduotų Milaną, o antrą kartą turėjo susivienyti visos italų valstybės, kad jos kariuomenė būtų sumušta ir išvaryta iš Italijos⁷; taip atsitiko dėl anksčiau minėtų priežasčių. Šiaip ar taip, ir vienu, ir kitu atveju Prancūzijos karalius prarado Milaną.

Bendros pirmosios nesėkmės priežastys jau aptartos; dabar reikia pakalbėti apie antrosios nesėkmės priežastis ir pažiūrėti, kokiomis priemonėmis galėjo pasinaudoti Prancūzijos ir kiekvienas valdovas, pakliuvęs į tokią padėtį, norėdamas įsitvirtinti nukariautoje šalyje geriau, negu tai padarė Prancūzijos karalius. Todėl sakau, jog užimtos ir prie senųjų žemių prijungtos valdos arba priklauso tam pačiam kraštui ir jose kalbama ta pačia kalba, arba ne. Jei taip, tada

⁷ Pirmą kartą Liudvikas XII užėmė Milaną 1499 metų rugsėjo mėnesį, bet netrukus milaniečiai sukilo prieš prancūzus ir Milano kunigaikštis Ludovikas Moras trumpam atgavo valdžią. Antrą kartą Prancūzija neteko Milano 1512 metų balandžio mėnesį, pralaimėjusi prie Ravenos Šventajai lygai, į kurią popiežius Julijus II suvienijo Prancūzijos priešus – Veneciją, Ferdinandą Aragonietį ir Anglijos karalių Henriką VIII.

lengva jas išlaikyti, ypač kai jų gyventojai nepratę gyventi laisvai. Norint saugiai jas valdyti, pakanka sunaikinti jų valdovo giminę, mat palikus gyventojams seną tvarką, nesant papročių skirtumo, jie ramiai sugyvena. Tai rodo Burgundija, Bretanė, Gaskonė ir Normandija, jau seniai atitekusios Prancūzijai⁸. Nors jų kalba šiek tiek ir skiriasi, bet papročiai yra panašūs, todėl jos nesunkiai sutaria tarpusavyje. Kad išlaikytų užimtas valdas, nukariautojas turi atsiminti du dalykus: pirma, jis turi sunaikinti ankstesnių valdovų giminę, antra, nepakeisti įstatymų ir mokesčių, – tada netrukus jos susilies su senosiomis valdomis ir sudarys vieną valstybę.

Kai naujos valdos nukariaujamos šalyje, kurios kalba, papročiai ir įstatymai yra kitokie, tada būna vargo ir, norint išlaikyti jas savo rankose, reikia daug laimės ir sumanumo. Viena iš geriausių ir veiksmingiausių priemonių – persikelti ten gyventi, tuomet pasidaro saugiau ir patikimiau tas žemes valdyti. Kaip tik taip pasielgė turkų sultonas su Graikija; nepaisant visų kitų atsargumo priemonių, jis nebūtų įstengęs jos išlaikyti, jei nebūtų joje pats įsikūręs⁹, nes tik gyvenant vietoje matyti prasidedantis maištas ir galima iškart jį užgniaužti, o esant toli apie jį sužinoma tada, kai jis jau išsiliepsnojęs ir nėra kaip jį nuslopinti. Beje, įsikūrus

⁸ Normandiją prie Prancūzijos prijungė karalius Pilypas II Augustas (1204 m.), Gaskonė – Karolis VII (1453 m.), Burgundiją – Liudvikas XI (1477 m.); Bretanė atiteko Prancūzijai 1491 metais, Karoliui VIII vedus Aną Bretanę.

⁹ Osmanai persikėlė į Europą 1357 metais ir pamažu užėmė visą Balkanų pusiasalį (jį N. Makiavelis vadina Graikija).

valdovui vietoje, valdininkai nealina krašto, o valdiniai yra patenkinti galėdami tiesiai šauktis valdovo teisingumo. Norėdami pasirodyti ištikimi, jie turi daugiau progų išreikšti savo meilę, o priešingu atveju – daugiau priežasčių bijoti. Jei koks nors svetimšalis ir ketino užpulti šalį, dabar privengs tai daryti; tad valdovui, gyvenančiam nukariautame krašte, nepaprastai sunku jį prarasti.

Kita puiki priemonė yra vienoje ar keliose vietose įkurti kolonijas, kurios tarsi pančiai pririštų naująsias valdas. Valdovas priverstas taip daryti, priešingu atveju jis turi laikyti šalyje daug raitelių ir pėstininkų. Valdovui kolonijos nebrangiai atsieina: naujakurius jis gali pasiųsti neišleidamas nieko arba skirdamas visai nedaug lėšų. Nuskriaudžia jis tik tuos, iš kurių atima žemę ir namus, kad atiduotų juos nausėdžiams, o anie sudaro tik menkutę dalį tos valstybės. Nuskriaustieji, būdami neturtingi ir išsisklaidę, niekuo negali jam pakenkti, o visi kiti, viena vertus, nenukenčia ir todėl greitai nusiramina, antra vertus, bijo nusikalsti, kad jų irgi neištiktų apiplėštųjų likimas. Iš to darau išvadą, jog naujakuriai nieko nekainuoja, yra ištikimesni ir pridaro mažiau vargo, o nuskriaustieji, būdami neturtingi ir išsisklaidę, kaip esu sakęs, negali niekuo pakenkti. Ta proga pažymėtina, kad žmones reikia arba patenkinti malonėmis, arba sugniuždyti, nes už menkas skriaudas jie gali atkeršyti, o už dideles – ne. Tad skriaudos žmogui darytinios tokios, kad nereikėtų bijoti jo keršto. Jei, užuot kūrus kolonijas, laikoma kariuomenė, tai išlaidos būna kur kas didesnės,

mat naujai valdai ginti išleidžiamos visos iš jos gaunamos pajamos ir taip ji virsta grynais nuostoliais. Be to, nukenčia daugiau žmonių, nes kariuomenės postoviai ir kilnojimasis apsunkina visus gyventojus, todėl jie, prislėgti tokios naštos, tampa valdovo priešais, ir netgi kenksmingais, nes jie, nors ir pavergti, lieka savo pastogėje. Taigi, šiaip ar taip, laikyti tokią kariuomenę nenaudinga, o įsteigti kolonijas – naudinga.

Be to, kas valdo šalį, kurios kalba ir papročiai yra kitojie, tas turi pasidaryti silpnesnių kaimynų vadu ir globėju, taip pat pasistengti susilpninti galinguosius ir saugotis, kad į šalį, prisidengęs kokia nors dingstimi, neįsibrautų koks nors svetimšalis, toks pat stiprus kaip ir jis pats. O jį visada gali pasikviesti tie šalies gyventojai, kurie yra nepatenkinti; jie tai gali padaryti arba iš baimės, arba iš per didelio garbės troškimo. Pavyzdžiui, dėl to romėnus į Graikiją pasikvietė etoliečiai¹⁰, o ir į kitas romėnų užimtas šalis juos pasikvietė patys gyventojai. Paprastai vos tik į šalį įkelia koją galingas svetimšalis, visi silpnesni valdytojai, kurstomi pavydo stipriausiajam iš jų, susideda su atėjūnu, tad jam nereikia jų pervilioti į savo pusę, nes jie patys skuba prisiplakti prie jo ką tik nukariautos valstybės. Jam tereikia žiūrėti, kad jie neįgytų pernelyg didelės galios ir valdžios, ir tada su nuosa-

¹⁰ Pirmojo Makedonijos karo (215–205 m. pr. Kr.) dingstis buvo Pilypo V, Makedonijos karaliaus, parama Kartaginai. Šiame kare Romą palaikė Etolijos sąjunga (Vidurio Graikijos valstybių politinė sąjunga), o Pilypą – Achajų sąjunga.

vomis jėgomis ir jų padedamas gali lengvai nuversti galinguosius ir pasidaryti vieninteliu viso krašto viešpačiu. Kas nesivadovaus šia taisykle, greit neteks to, ką yra užėmęs, o jei ir išlaikys, tai patirs daug vargo ir nemalonumų.

Romėnai savo pavergtuose kraštuose visada laikėsi šių taisyklių: jie kūrė kolonijas, rėmė silpnesnius, – tačiau nedavė jiems per daug sutvirtėti, – žlugdė galinguosius ir neleido įsigalėti galingiems svetimšaliams. Pasitenkinsiu tik Graikijos pavyzdžiu. Romėnai patraukė į savo pusę achajus ir etoliečius, sužlugdė Makedonijos karalystę, išvijo Antiochą, tačiau, nepaisant visų achajų ir etoliečių paslaugų, neleido jiems išplėsti savo valdų, o Pilypui nepavyko jokiais įtikinėjimais laimėti jų draugystę ir išsaugoti nepriklausomybę, ir Antiocho galybė neprivertė jų sutikti, kad šis turėtų šiame krašte kokią nors valdą¹¹. Mat romėnai tokiais atvejais darė tai, ką turi daryti visi išmintingi valdovai: jie turi atsižvelgti ne tik į esamus, bet ir į būsimus sunkumus ir stengtis visomis išgalėmis užkirsti jiems kelią, nes numaćius juos iš anksto lengva rasti vaistų, o jei lauksi, kol užgrius neganda, tai negelbės jokie vaistai – liga jau bus neišgydoma. Čia yra visai taip pat kaip su džiova: pasak gydytojų, ją lengva išgydyti iš pradžių, bet sunku pažinti; o ligai įsisenėjus,

¹¹ Romėnai, antrajame Makedonijos kare sumušę Pilypą prie Kinoskefalų (197 m. pr. Kr.), niekuo neatsilygino juos rėmusiems etoliečiams. Tada nepatenkinti jais etoliečiai 192 m. pr. Kr. pasikvietė į pagalbą Antiochą III, Sirijos karalių (223–183 m. pr. Kr.). Pilypas V ir Achajų sąjunga buvo romėnų pusėje, bet ir jie, 189 m. pr. Kr. romėnams įveikus Antiochą, nieko nelaimėjo.

jei nebuvo aptikta ir išgydyta iš pradžių, lengva pažinti, bet sunku gydyti. Tą patį galima pasakyti ir apie valstybės reikalus; laiku pažinus blogybę (tai sugeba tik išvalgūs žmonės), jos lengva atsikratyti, tačiau kai jos nepavyksta pažinti ir leidžiama jai taip išaugti, kad ją pamato kiekvienas, tada jau nėra nuo jos vaistų.

Užtat romėnai, iš tolo išvelgdami negandas, visada laiku užkirsdavo joms kelią ir neleisdavo išigalėti tik todėl, kad išvengtų karo: jie žinojo, jog karo neišvengsi – jį galima tik atitolinti, bet tai išeina tik priešininkui į naudą. Todėl jie buvo linkę verčiau kariauti su Pilypu ir Antiochu Graikijoje, kad netektų kariauti su jais Italijoje, nors galėjo išvengti karo su abiem, tik šito nepanorėjo. Romėnai niekada nemėgo žodžių, kurie nuolat skamba mūsų laikų išminčių lūpose: pasikliauk laiko malone. Jiems labiau patiko drąsa ir išvalgumas, nes laikas nešasi su savimi viską kartu ir gali atnešti ir blogį, ir gėrį.

Bet grįžkime prie Prancūzijos ir pasižiūrėkime, ar padarė ji bent vieną iš minėtų dalykų. Kalbėsiu tik apie Liudviką XII, o ne apie Karolį VIII, kadangi jis ilgiau išsilaikė Italijoje ir todėl lengviau spręsti apie jo veiklą. Įsitikinsime, kad jis darė viską atvirkščiai, negu reikia norint išsaugoti savo valdas šalyje, kurios kalba ir papročiai yra kitokie.

Liudviką XII į Italiją pasikvietė garbėtroškos venecijiečiai, tuo žingsniu norėję laimėti pusę Lombardijos. Neketinu peikti karaliaus sprendimo: norėdamas įkelti koją į Italiją, kurioje jis neturėjo draugų ir į kurią jam dėl Karo-

lio VIII elgesio buvo uždarytos visos durys, jis buvo priverstas pasitenkinti tokiu sąjungininku, koks pakliuvo po ranka. Jo sumanymas būtų pasisekęs, jei paskui jis nebūtų pridavęs klaidų. Taigi, užėmęs Lombardiją, jis greitai susigražino gerą vardą, kurio buvo netekęs per Karolį; Genuja pasidavė, florentiečiai tapo jo sąjungininkais; Mantujos markizas, Feraros kunigaikštis, Bentivoljai, Forlio grafienė, Faencos, Pezaro, Riminio, Kamerino, Pjombino valdovai, Lukos, Pizos, Sienos piliečiai – visi siekė jo draugystės. Tik tada venecijiečiai susiprotėjo, koks neapgalvotas jų žingsnis: už du Lombardijos miestus jie atidavė Prancūzijos karaliaus valdžion du trečdalius Italijos¹².

Dabar pažiūrėkime, kaip nesunkiai karalius Liudvikas XII būtų galėjęs išsaugoti savo valdžią Italijoje, jei būtų laikęsis minėtų taisyklių ir būtų glbojęs bei gynęs savo draugus; nors jų buvo daug, bet jie buvo silpni ir bijojo kas Bažnyčios, kas venecijiečių, todėl buvo priversti eiti išvien su juo; jų padedamas jis lengvai galėjo apsisaugoti nuo dar likusių stiprių valdytojų. Bet vos tik išžengęs į Milaną, jis pasielgė atvirksčiai – padėjo popiežiui Aleksandriui VI užgrobti Romaniją. Jam nė į galvą neatėjo, kad tuo žingsniu jis susilpnina save, – nes atstumia draugus ir tuos, kurie puolė į jo glėbį, ieškodami užtarimo, – ir sustiprina Bažnyčią, greta dvasinės valdžios, kuri jai suteikia tiek galios, įduodamas jai į rankas dar ir didelę pasaulietinę valdžią.

¹² Iš tiesų venecijiečiai daug laimėjo; jiems atiteko Krema, Kremona, Bergamas, Breša, o Liudvikui XII – likusi Milano kunigaikštystės dalis.

Padaręs vieną klaidą, jis buvo priverstas ir toliau daryti jas vieną po kitos, todėl, kad pažabotų Aleksandro VI ambicijas ir sukliudytų jam užgrobti Toskaną, turėjo pats atvykti į Italiją. Negana to, kad Liudvikas XII sustiprino Bažnyčią ir atstūmė draugus, jis, norėdamas užimti Neapolio karalystę, pasidalijo ją su Ispanijos karaliumi¹³ ir užuot buvęs, kaip anksčiau, vienintelis Italijos viešpats, įsileido vidun varžovą, į kurį galėjo kreiptis pagalbos visi šalies garbėtroškos ir nepatenkintieji. Jis nepaliko krašte pavaldaus karaliaus, bet nuvertė jį ir pasodino kitą, pajėgų išstumti lauk jį patį.

Noras nukariauti yra įgimtas ir įprastas dalykas, ir kai žmonės imasi to, ką gali padaryti, visada jie yra veikiau liaupsinami nei peikiami, tačiau kai žūtbūt trokšta pasiekti savo, neturėdami tam jėgų, daro klaidą ir nusipelno kitų papeikimo. Taigi jei Prancūzija įstengė savo jėgomis užimti Neapolį, jai reikėjo tai padaryti, bet jei neužteko tam galios, neturėjo jo dalytis. Lombardijos dalybas su venecijiečiais dar imanoma paaiškinti noru įkelti koją į Italiją, o pastarosios dalybos vertos papeikimo, nes nepateisinamos jokių reikalu.

Vadinasi, Liudvikas XII padarė penkias klaidas: jis pražudė silpnesnius valdytojus, sustiprino Italijoje galingą valdovą, įsileido vidun labai pajėgų svetimšalį, neatsikėlė

¹³ Granados sutartimi (1500 m. lapkričio 11 d.) Liudvikas XII ir Ferdinandas Katalikas pasidalijo Neapolio karalystę; Liudvikui XII turėjo atitekti Neapolio karaliaus titulas ir šiaurinė karalystės dalis, o Ferdinandui Katalikui – Apulijos ir Kalabrijos kunigaikščio titulas ir valdos.

gyventi į vietą, neįkūrė šalyje kolonijų. Tačiau šios klaidos jam gyvam esant būtų nepakenkusios, jei nebūtų padaręs šeštos: jei nebūtų pasišovęs atimti iš venecijiečių jų valdas. Iš tiesų, jeigu jis nebūtų sustiprinęs Bažnyčios ir įsileidęs į Italiją ispanų, tai būtų pagrįstai ir neišvengiamai reikėję juos nustumdyti, bet žengęs šiuos žingsnius niekada neturėjo leisti jų pražūties. Mat venecijiečiai, likę stiprūs, būtų neleidę kitiems įsibrauti į Lombardiją tiek todėl, kad patys taikėsi į jos šeiminkus, tiek todėl, kad niekas kitas nebūtų norėjęs kovoti su Prancūzija dėl to, kad Lombardija atitektų Venecijai, o kariauti su abiem iš karto niekam nebūtų užtekę drąsos. Jei kas nors man pasakytų, jog esą karalius Liudvikas perleido popiežiui Aleksandruvi Romaniją ir Ispanijai Neapolį, kad išvengtų karo, pakartočiau anksčiau pasakytus žodžius: vengiant karo, niekada negalima leisti įsigalėti suirutei, nes karo vis tiek neišvengsi, jį galima tik atitolinti savo nenaudai. Jei kas nors kitas aiškina, jog karalius buvo įsipareigojęs pagelbėti popiežiui užimti Romaniją, kad būtų išskirtas su savo žmona ir gautų kardinolo kepurę Ruano arkivyskupui, į tai atsakysiu vėliau, kalbėdamas apie valdovo pažadus ir jų tesėjimą¹⁴. Taigi karalius Liudvikas neteko Lombardijos todėl, kad nepaisė nė vienos taisyklės, kurių laikėsi tie, kas norėjo išlaikyti nukariautas šalis. Čia nėra nieko nuostabaus – viskas įprasta ir

¹⁴ Žr. XVIII skyrių.

¹⁵ N. Makiavelis lankėsi Nante 1500 metų rugpjūčio–spalio mėnesiais kaip Florencijos respublikos pasiuntinys.

dėsninga. Apie tai, būdamas Nante¹⁵, kalbėjau su Ruano kardinolu, kai Valensietis¹⁶ – taip liaudyje buvo vadinamas Čezarė Bordža, popiežiaus Aleksandro VI sūnus, – užgrobė Romaniją. Kardinolui padarius pastabą, girdi, italai neišmaną karo meno, aš atsikirtau, jog prancūzai neišmano valstybės reikalų, nes jei ką nors išmanytų, tai nebūtų leidę taip įsigalėti Bažnyčiai. Patirtis parodė, kad Bažnyčios ir Ispanijos didybė Italijoje yra Prancūzijos kūrinys, o jos savo ruožtu – Prancūzijos žlugimo priežastis. Iš čia išplaukia niekada neapvilianti arba retai kada apvilianti bendra taisyklė: kas stiprina kito galybę, pats žūva, nes toji galybė pasiekiamą arba sumanumu, arba jėga, o tiek vienas, tiek kitas dalykas kelia įtarimą tam, kas pasidaro galingas.

¹⁶ *Valensietis* – Čezarė Bordža 1493 m. rugsėjo 20 d. tapo Valensijos kardinolu; kai atsižadėjo dvasininko karjeros, Liudvikas XII paskelbė jį Valensijos kunigaikščiu, todėl jis vadinamas Valensiečiu.

IV

Kodėl Aleksandro nukariauta Darijaus valstybė nesukilo prieš Aleksandro įpėdinius po jo mirties

Pagalvojus, koks vargas išlaikyti naujai nukariautą valstybę, galima tik stebėtis, kodėl atsitiko taip, kad Aleksandras Makedonietis per keletą metų pasidarė Azijos viešpačiu, ir kodėl – nors netrukus, vos spėjęs ją užvaldyti, numirė – nesukilo visa jo valstybė, kaip to, atrodo, reikėjo tikėtis. Priešingai, Aleksandro įpėdiniai išlaikė ją ir neturėjo kitokių bėdų kaip tos, kurių patys sau prisidarė savo ambicijomis. Norėdamas tai paaiškinti, turiu pasakyti, kad visos kunigaikštystės, kiek siekia žmonių atmintis, yra valdomos dvejopai: arba vienvaldžio kunigaikščio – ir tada visi kiti, iš jo malonės ir jo sutikimu paskirti pareigūnais, yra jo tarnai ir padeda valdyti šalį, – arba kunigaikščio ir baronų, kurie tokią padėtį užima ne iš valdovo malonės, bet dėl savo giminės senumo. Tie baronai turi savo žemių ir valdinių, kurie juos laiko savo viešpačiais ir jaučia jiems igimtą palankumą. Kunigaikščio ir tarnų valdomuose kraštuose valdovas yra galingesnis, nes visoje šalyje niekas neturi didesnės valdžios už jį, o kam nors kitam valdiniai paklūsta tik kaip pareigūnui ar valdininkui, bet nejaučia jokios didelės meilės.

